

شېنجاڭداى ۋار ۇلتىڭ تەڭدىك ۇقق - مۇددەسىنىڭ قامناماسز ەتلىۋى

(باسى 5 - بەتتە)

جان باسندىق وڭىرلىك ۇندىرىس جالپى ۇنىم قۇنى 241 يۇاننان 53 مىڭ 593 يۇانغا جەتىپ، تۇراقتى باعا بويىنشا ەسەپ-تەڭەندە، جەكە - جەكە 160.3 ەسە جانە 30.3 ەسە ارتتى. 1978 - جىلدان 2020 - جىلغا دەيىن قالا - قالاشىق تۇرغىندارىنىڭ جان باسندىق قولىداى تابىسى 319 يۇاننان 34 مىڭ 888 يۇانغا، اۋىل - قىستاق تۇرغىندارىنىڭ جان باسندىق قولىداى تابىسى 119 يۇاننان 14 مىڭ 56 يۇانغا كوبەيىپ، جەكە - جەكە اتامالى 108.2 ەسە جانە 116.9 ەسە ارتتى.

مۇلدەم كەدەيلىك ماسەلىسەن تارىيىي سىپاتتى شەشتى. كەدەيلىك — ادامزات قوعامنىڭ دامۇن مازالاعان ەلەۋلى قىيىن ماسەلە، كەدەيلىكتى جوپۇ — قازىرگى زامانى ەڭ جاپا-لى ەلمەدىك ادامدىق ۇقىق سىتەرى. ۇزاق ۇاقىتتان بەرى، تارىيىي جانە جاراتلىسنىق سىپاتتى فاككورلاردىڭ نىقالىنا ۇشرا-عاندىقتان، شېنجياڭنىڭ داھۋى سالىستىرمالى تۇردە ارتتا قالپ، كەدەي خالىق ُبىرشاما كوپ بولدى، اسىرەسە، وڭ-تۋستىك شېنجياڭداى 4 ايماقى - وىلىستىڭ (خوتان ايماعى، قاشقار ايماعى، اقسۇ ايماعى جانە قىزىلسۇ قىرغىز اۆتونومىيالى وىلىسى) ەكولوگىيالىق ورتاسى ناشار، ەكونومىيكالىق نەگىزى ۋالسىز، جۇمىستانۇ كوتەرىمدىلىگى اۋىر دارەجەدە جەتكىلىك-سىز بولدى، بۇل مەملەكەت تۇراقتاندىرىان اۋىر كەدەي ۇوڭىر، جۇڭگونىڭ كەدەيلىكتەن ارىلتۇدان قامال اۋىنداعى “قىيىنلىك - قىيىنى”. ورتالىق ۇكىمەتنىڭ جانە شېنجياڭغا باعىتتا-مالى كومەكتەستەن ولكە، قالالاردىڭ زور كۇشپەن قولداۋىن-دا، شېنجياڭ كاسىپ سالاسى ارقىلى كەدەيلەردى سۇيەملەدۇ، جۇمىستاندىرۇ ارقىلى كەدەيلەردى سۇيەملەدۇ، وقۇ - اعارتۇ ارقىلى كەدەيلەردى سۇيەملەدۇ، سالاماتتىق ارقىلى كەدەيلەر-دى سۇيەملەدۇ، اۋىل - قىستاقتارداى قاتەرلى ۇيلەردى جاڭالاۋ ارقىلى كەدەيلەردى سۇيەملەدۇ، قونىس جاڭالاپ كە-دەيلەردى سۇيەملەدۇ سىپاتتى ُبىر قىدىرۇ پارمەندى شارالار قولداندى، كەدەيلىكتى ايتىۋىدنىڭ، كەدەيلىكتەن ارىلتۇدىڭ ناتىجەسى كورنەكتى بولدى. 2020 - جىلدىڭ سوڭىنا دەيىن، قازىرگى ولىشم بويىنشا شېنجياڭداى 2 مىلليون 730 مىڭ اۋىل - قىستاق كەدەي خالىقى تۇڭەلدەي كەدەيلىكتەن ارىلدى، 3666 كەدەي قىستاق اۋداننىڭ كەدەيلىك قاپلىعى تۇڭەلدەي النىپ تاس-تالدى. كەدەي وڭىرلەردەگى اۋىل - قىستاق تۇرغىندارىنىڭ كىرىسى تەزى ارتىپ، تۇتىنۇ دەڭگەيى بارنىشا جوعارىلادى. 2020 - جىلى شېنجياڭنىڭ كەدەي وڭىرلەرىندەگى اۋىل - قىستاق تۇرغىندارىنىڭ جان باسندىق قولى تابىسى 13 مىڭ 52 يۇانغا جەتتىپ، 2012 - جىلداىعدان ورتا ەسەيىپ، 10.8% ارتتى؛ جان باسندىق تۇتىنۇ شىعىسى 9007 يۇان بولپ، 2013 - جىلداىعدان جىلىنا ورتا ەسەيىپەن 9.0% ارتتى. كەدەي جان سا-نىنىڭ ۇومىر ۇسۇرۇ ۇقىعى مەن دامۇ ۇقىعى شىنايى قامتاماسىز ەتلىدى.

نەگىزگى تۇرمىس دەڭگەيىن ۇزدىكىسز جوعارىلاتتى. نە-گىزگى تۇرمىس دەڭگەيى ۇقىق - مۇددەسى ادامنىڭ ار - نامە-سىنا سايداى. شېنجياڭ ۋار جىلى ادەتتەگى ەلۇمەتتىك مەجە ەسەپ شىعىسىنىڭ 70%تەن استامىن خالىق تۇرمىسنى قامتاما-سىز ەتۇڭە جانە جاقسارتۇعا جۇمىساپ، خالىققا ُتپىمەدى ُبىر-سىپىرا يىنجەنەريالاردى ۇزدىكىسز ىلگەرىلەتتى، ۋار ۇلت بۇقا-راسنىڭ تۇرمىس ساپاسى كورنەكتى جاقسارپ، شەىر اس، كپەر كىيىم، تۇرغىن ۇي، جول قاتىناسىندا جويقىن وزگەرىستەر جارىققا شىعپ، نەگىزگى تۇرمىس دەڭگەيىندە تارىيىي سەكىرۇ جۇزەگە استى. ازىق - تۇلك تاپشلىقتان جەتكىلىكتى بولۇعا، كىيىم - كەشەكتە بارىن كيۇ ادەمى كىيىنۇگە وزگەرىپ، شىدامدى تۇتىنۇ بۇيىمدارى جوقتان بار بولپ، سونداي - اق ۇزدىكىسز جاڭالانىپ، بۇنن ەلباسىپ، تۇتىنۇ قۇاتى مەن دەڭگەيى بارنىشا جوعارىلادى. تەك “13 - بەسجىلدىق” مەزگىلدىڭ وزىندە، اۋىل - قىستاقتاردا جىيىنى ُبىر مىلليون 206 مىڭ 500 بەيقۇت ۇي ساء-لىنىپ، قالا - قالاشىقتاردا قامتاماسىز ەتۇ سىپپاتىنداعى ُبىر مىلليون 313 مىڭ 800 تۇرغىن ۇي سالىنىپ، مىلليونداغان بۇ-قارانى يىگىلىككە كەنەلتتى. بارلىق اكىمشىلىك قىستاقتارعا قاتتى جايىندى جول توسەلىپ، چولاۋشىلار اۋتوبۇزى قاتىناپ، ۇش فازالىق ەلەكتىر جەتكىزىلىپ، كەڭ جولاقىتى يىتتەرنەت جەلىسى تارتىلدى. جوعارى جىلدامدىقتى تاسى جول، جوعارى قارىقىندى تەمىر جول جوقتان بار بولپ، بارلىق ايماق، وىلىس، قالالار جوعارى جىلدامدىقتى تاسى جولمەن جايپاي قامتىلدى. 22 ازاماتتىق تاسىمال اۋەجايى سالىنىپ ُبىنىتىپ، ۇشاق قاتىناپ، شېنجياڭ بۇكىل ەلدەگى ازاماتتىق اۋەجاي ەڭ كوپ ولكە - رايونعا اينىلدى. وسزاماندىانغان قاتىناس، خابار-لاسۇ قۇردالدارى جايپاي قالا، اۋىل وتباسىلارنا جەتىپ، جەدەل جەتكىزۇ قىزمەت وتەۋىن “بارلىق قىستاققا جەتكىزۇ” جەدەل ىلگەرىلەتلىدى.

ەڭبەك ەتۇ ۇقىقىن شىنايى قامتاماسىز ەتتى. ەڭبەك ەتۇ — ادامنىڭ ۇومىر ۇسۇرۇ ۇناسىلى، بارلىق ادام ەڭبەك ەتۇگە، تا-ماشاش تۇرمىسى جاراتۇعا قۇقىلى. شېنجياڭ ەڭبەكپەن جۇمىستان-دىرۇدى جەبەۋدى بولپ، ۇلكەن خالىق تۇرمىسى يىنجەنەرياسى ەتۇگە تاباندى، ەڭبەكشىلەرەدىڭ ۇوز كۇشىنە سۇيەنىپ جۇمىستانۇنى، بازاردىڭ جۇمىستانۇدى رەتتەنۇىن، ۇكىمەتتىڭ جۇمىستانۇدى جەبەۋى مەن شارۋاشلىق قۇرۇعا مىتتالاندىرۇن ۇشتاستىرىپ، جۇمىستاندىرۇدى الدىمەن ويلاستىرۇ سترانەگيا-سى مەن بەلسەندى جۇمىستاندىرۇ ساپاساتىن زور كۇشپەن ات-قاردى. جۇمىستانۇعا باۋلۇ سەرىپىنن ۇزدىكىسز ارتتىرىپ، جو-عارى دارەجەلى كاسىپتىك - تەخىيكالىق شۇەپۇاندار، ورتا دا-رەجەلى كاسىپتىك - تەخىيكالىق مەكتەپتەر، تەخىيك جۇمىشىش-

لار مەكتەپتەرى، جۇمىستانۇعا باۋلۇ ورتالىقتارى، كاسپورىن جۇمىشىسى - قىزمەتكەرلەرىن باۋلۇ ورتالىقتارى، كاسىپتىك شە-بەرلىككە تاربيەلەۇ - باۋلۇ ورتالىقتارى سىپاتتى كاسىپتىك وقۇ - اعارتۇ جانە باۋلۇ قۇرىلمىدارىن دامىتۇ ارقىلى ەڭبەك ساپاسى مەن شەبەرلىككە باۋلۇدى بەلسەنە ورىستەتىپ، ەڭبەكشىلەر-دىڭ جۇمىستانۇ قىبىلەتىن كۇش سالا جوعارىلاتتى. اۋىر كەدەي وڭىرلەر مەن جوعارى مەكتەپ بىتىرگەن وقۇشىلار، قالا، اۋىلدارداى ارتىق ەڭبەككۇششەر، كەدەي وتباسىلارىندا-ى ەڭبەككۇششەر، جۇمىستانۇى قىيىن ادامدار، اۋىل - قىستاق ايەلدەرى سىپاتتى ەڭبەكپەن جۇمىستاندىرۇداى ُتۇيىندى قا-ۋىمداردى سۇيەملەلدەۇ سەرىپىنن ارتتىردى. جۇمىستانۇى قىيىن ادامدار مەن بىردە - ُبىر ادامى جۇمىستانباغان وتباسىلارىن شىن اتى - جونىمەن يكەمدى باسقارپ جانە تۇرگە ايرىپ دالمە - ُمال كومەكتەسەپ - سۇيەملەدەپ، ۋار وتباسىندا كە-مىندە ُبىر ادامنىڭ جۇمىستانۇىن جۇزەگە اسىردى. ەڭبەكشى-لەردىڭ جۇمىستانۇ تىلەگىنە تولىق قۇرمەت ەتىپ، ۋار ۇلت بۇقاراسىنىڭ سول جەردىڭ وزىندە، جاقىن ماڭدا جۇمىستانۇد-نا، تارتىپپەن قالاغا كىرىپ جۇمىستانۇىنا جانە ۇوز كۇشىنە سۇ-يەنىپ شارۋاشلىق قۇرۇىنا شارت - جاعداي ازىرلەپ، ەڭبەك قابىلەتى بار جان سانىنىڭ تولىق جۇمىستانۇىن نەگىزىنەن جۇ-زەگە اسىردى. 2014 - جىلدان 2020 - جىلغا دەيىن، شېنجياڭدا ەڭبەكپەن جۇمىستانعان جالپى ادام سانى 11 مىلليون 352 مىڭ 400دەن 13 مىلليون 560 مىڭعا كوبەيىپ، 4%19.4 ارتتى؛ قالا - قا-لاشقىتاردا جۇمىستانعاندار جىلىنا ورتا ەسەيىپەن جاڭادان 470 مىڭ ادامنان ارتتى، مۇنىڭ نىشىندە وڭىنۇستىك شېنجياڭ وڭىرىندە 149 مىڭ ادام بولپ، %72.31تى ۇستادى؛ اۋىل - قىستاقتاى ارتىق ەڭبەككۇششەردەن باسقا سالاعا ويىسىپ جۇمىستانعاندار جىلىنا ورتا ەسەيىپەن 2 مىلليون 818 مىڭ 200 ادام - رەتتەن استى، مۇنىڭ شىشىندە وڭىنۇستىك شېنجياڭ وڭىرىندە ُبىر مىلليون 731 مىڭ 400 ادام - رەت بولپ، %61.44تى ۇستادى. جۇمىستانۇدى كۇش سالا جە-بەۋمەن بىرگە، شېنجياڭ ەڭبەكشىلەردىڭ تەڭ جۇمىستان-ە ۇى، ەڭبەكاقى اۋى، قوعامدىق قامسىزداندىرۇعا قاتىناس-ە ۇى، دەمالۇى، دەمالسى اۋى جانە كاسىپتىك جاۋىپسىزد-دىگى سىپاتتى زاڭدى ۇقىق - مۇددەسىن زاڭ بويىنشا قاتاڭ قامتاماسىز ەتىپ، ەڭبەكشىلەردىڭ ۇقىق - مۇددەسىن قور-عايتىن باقلاۇ - تەكسەرۇ ُتۇزىمى جۇيەسىن ورناتىپ، ەڭ-بەكشىلەردىڭ ەڭبەكاقىنى بەرمەي قويۇ نەمەسە كەشەۋىل-دەتۇ، ەڭبەك توقمامىن جاساسپاۋ، جۇمىشىسى - قىزمەتكەر-لەردىڭ ۇقىق - مۇددەسىنە قول سۇغۇ سىپاتتى جاقىتارداى اشكەرەلەۋىلەرىن، ارىز - شاعىمدارىن بەلسەنە قابىلدادى. ۋادىل-يا ورگاندارى، ادام كۇشى بايلىعى جانە قوعامدىق قامتاماسىز-داندىرۇ تاراۋلارى، جۇمىشىسى ۇيىمدارى تىعىز ساپكەسىپ، ەڭبەك ۇقىق - مۇددەسىنە قول سۇعاتىن دەلولاردىڭ بەل-سەنە الدىن الپى جانە ونى تەكسەرىپ ُبىر جاقىتى ەتىپ، ەڭبەك ۇقىق - مۇددەسىن قورعاۇ دەڭگەيى ۇزدىكىسز جوعارىلادى.

تۇرتىنىشى، مادەنىيەت ۇقىق - مۇددەسىنىڭ قامتاماسىز ەتلىۋى

شېنجياڭ ۋار ۇلتىتىڭ تاڭىداۋلى ُداستۇرلى مادەنىيەتىن جايغىرتۇعا، جالعاستىرۇعا جانە قورعاۇعا ايرىقشا ُمان بەرىپ، ەلۇمەتتىك مادەنىيەت بويىنشا قىزمەت وتەۇ دەڭگەيىن ۇزدىك-سىز جوعارىلاتىپ، مەملەكەتتە ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن ُتىل - جازۇدى زور كۇشپەن جالباىلاستىرىپ، ۋار ۇلتتى ۇوزارا ُتىل - جازۇ ۇيىرەنۇگە شاپىتتاندىرىپ، ازاماتتاردىڭ ُبىلىم اۋ ۇقىقىن شىنايى قامتاماسىز ەتتى.

ۋار ۇلتىتىڭ تاڭىداۋلى ُداستۇرلى مادەنىيەتنىن جالعاستىردى جانە قورعادى. جۇڭگوداعى ۋار ۇلت خالىقى شۇعمالى جۇڭخۇا مادەنىيەتىن بىرگە جاراتقان، ۋار ۇلت مادەنىيەتى جۇڭخۇا ما-دەنىيەتنىڭ ايرىلماس ُبىر بولىگى. «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلى-كاسىنىڭ مادەنىي ەسكەرتكىشتەردى قورعاۇ زاڭى»، «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكاسىنىڭ بەيزاتتىق مادەنىيەت مۇرالار زاڭى» سىپاتتى زاڭىداردىڭ، سونداي - اق «شېنجياڭ ۇيغۇر اۆتونوميا-لى رايونىنىڭ «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكاسىنىڭ مادەنىي ەس-كەرتكىشتەردى قورعاۇ زاڭىىن» اتقارۇ ۋادىسى»، «شېنجياڭ ۇيغۇر اۆتونومىيالى رايونىنىڭ بەيزاتتىق مادەنىيەت مۇرالاردى قورعاۇ ەرجەسى» سىپاتتى جەرگىلىكتى زاڭ ەرجەلەردىڭ شىعارىلۇى شېنجياڭداى ۋار ۇلتىتىڭ مادەنىيەتىن قورعاۇعا بەرىك زاڭمەن جونگە سالۇ قامتاماسىز دىغەن ۇسىندى. مادەن-يەت مۇرالارى ۇونىمدى قورعالپ، گاۋجاڭ بايرىعى قالاسى، جياۋخى بايرىعى قالاسى، بەيتىڭ بايرىعى قالاسىنىڭ ەسكى جۇرتى، قىزىل تاس ۇڭگىر، قىزىل قاعا بەلگى وتى، سۇ باسى بۇتخانىسانىنىڭ ەسكى جۇرتى دۇنيە جۇزىلىك مادەنىيەت مۇرالا-رى “جىبەك جولى؛ چاڭان — تىيانشان ەلنلزىنىڭ جول تورىنا” ەنگىزىلدى. شېنجياڭ ۇيغۇر مۇقامى كوركەمەنەرى، قىرغىز ەپوسى «ماناس» بىرلەسكەن مەملەكەتتەر ۇيىمى وقۇ - اعارتۇ، عىلم، مادەنىيەت ۇيىمىنىڭ “ادامزاتتىڭ بەيزاتتىق مادەنىيەت مۇرالارىنىڭ ۋاكىلدىك تۇنىدىلارى تىزمىدىگىنە”، ۇيغۇر ُماشىرايى بىرلەسكەن مەملەكەتتەر ۇيىمى وقۇ - اعارتۇ، عىلم، مادەنىيەت ۇيىمىنىڭ “شۇعل قورعاۇعا ُتپىستى بەيزاتتىق ما-دەنىيەت مۇرالارى تىزمىدىگىنە” نەگىزىلدى، ۋار ۇلتىتىڭ بارلى-مىنان ۋاكىلدىك بەيزاتتىق مادەنىيەت مۇرا نىساندارى مەملە-كەت دارەجەلى جانە اۆتونومىيالى رايون دارەجەلى بەيزاتتىق مادەنىيەت مۇرالارى تىزمىدىگىنە ەنگىزىلدى، قازىر

مەملەكەتتىك ُتۇيىندى مادەنىي ەسكەرتكىشتەردى قورعاۇ ور-نىنان 133ى بار. ۋار ۇلتىتىڭ تاڭىداۋلى مادەنىيەت ُداستۇرى جالعاستىرىلىپ، دامىتىلىپ، حازنۇ ۇلتىنىڭ “يۇانشياۋ شام ساۋد-ى” ەي، “ ۇيغۇر ۇلتىنىڭ ” ُماشىرايى”، قازاق ۇلتىنىڭ “ايتىسى”، قىرغىز ۇلتىنىڭ “قىمىز ايتىسى”، موڭغۇل ۇلتىنىڭ “نادام جىنا-لىسى”، حۇيزۇ ۇلتىنىڭ “خۇا - ر” ساۋىيى سىپاتتى ۇلتتىق ُداستۇرلى دەنە تارىيەسى ارشىندى دامىپ، جەر - جەر تۇرلى-شە فورماداى سپورت جارىستارىن ۇيىمداستىرىپ، ُداستۇرلى مەىرەكە - مەيرامىلاردا بالۋان، ات بايگەسى، ساداق اتۇ، كوكپار، داۋاز سىپاتتى ۇلتتىق مەرەكشەلىككە يە ُداستۇرلى دەنە تارىيە جارىستارى مەن ويىندارىن وتكىزدى، ۋار ۇلت بۇقارا-سى بىرگە ات سالىسىپ، ُبىر الاڭدا ونەر جارىستىرىپ، ۇوزارا ۇيرەنىپ، بىرگە شاتتىققا شومدى. شېنجياڭنىڭ ۇلتسار ادەبيە-تىندەگى ُتول جاسامپازدىق جانە از ۇلت پەن حازنۇ تىلىندە-گى تۇنىدىلاردى ۇوزارا اۋدارۇ يىنجەنەرياسىن اققارىپ، ۋار ۇلت مادەنىيەتىنىڭ ارالاسۇى، شىشەسۇى، توعسۇى ۇزدىكىسز تەرەڭدەدى.

ُتىل - جازۇدىڭ ۇۋان تۇرىلىمگىن ُونىمدى قورعادى. «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكاسىنىڭ نەگىزگى زاڭى»، «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكاسىنىڭ ۇلتتىق وڭىرلىك اۆتونوميا زاڭى»، «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكاسىنىڭ مەملەكەتتە ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن ُتىل - جازۇ زاڭىىن» ساي، مەملەكەت مەملەكەتتە ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن پۇتۇڭخۇانى جالپىلاستىرا-دى، ازاماتتاردا مەملەكەت بويىنشا ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن ُتىل - جازۇدى ۇيرەنۇ جانە قولدانۇ ۇقىعى بولادى، مەملە-كەت ازاماتتاردىڭ مەملەكەت بويىنشا ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن ُتىل - جازۇدى ۇيرەنۇنەن، قولدانۇىنا شارت - جاعداي ازىر-لەيدى، ۋار ۇلتىتىڭ ۇوز ُتىل - جازۇىن قولدانۇ جانە دامىتۇ ەركىندىگى بار. شېنجياڭ مەملەكەتتە ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن ُتىل - جازۇدى زور كۇشپەن جالباىلاستىرىپ، ۋار ۇلتتى ۇوزارا ُتىل - جازۇ ۇيىرەنۇگە دارىپتەپ جانە شاپىتتاندىرىپ، ۋار ۇلتىتىڭ ُتىلىنىڭ توعسۇىن، جۇرەكتەرىنىڭ توعسۇىن ۇزدىك-سىز جەبەدى. قازىر شېنجياڭداى ۇلتتار 10 نەشە ُتۇرلى ُتىل مەن جازۇدى قولدانىپ تىر، از ۇلت ُتىل - جازۇى ۋادىليا، اكىمشىلىك، وقۇ - اعارتۇ، اqipارات - باسپا ُسوز، رادىيو - تە-لەۋىزيا، ادەبيەت - كوركەمەنەر، قوعامدىق، ەلۇمەتتىك سىستەر سىپاتتى سالالاردا كەڭىنەن قولدانىلۇدا. ورتا، باستاۋىش مەكتەپتەردە از ۇلت ُتىل - جازۇ سابىعى اشىلمان. ۋار ۇلت ازاماتتارى ۇوز ۇلتىنىڭ ُتىل - جازۇىمەن سايلاۇ جۇرگىزۇگە نەمەسە رىز - شاعىم بەرۇگە ۇقىقتى. شېنجياڭنىڭ ۇوز دارەجە-سىندە جانە اۆتونومىيالى وىلىس، اۆتونومىيالى اۋدان ورگاندا-رىندا ۇكىمەت قىزمەتىن اتقارۇدا، مەملەكەتتە ُبىر تۇتاس قول-دانىلانتىن ُتىل - جازۇ مەن وڭىرلىك اۆتونوميا جۇرگىزگەن ۇلتىتىڭ ُتىل - جازۇى قاتار قولدانىلادى. مەملەكەتتە ُبىر تۇتاس قولدانىلانتىن ُتىل - جازۇمەن جانە ۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، سىبە سىندى 6 ُتۇرلى ُتىل - جازۇمەن گازەت، كىتاپ، دىبىس - بەيىنە بۇيىمدارى جانە ەلەكتروندىق باسلىمدار شىعارىلادى. 100دەن استام گازەت، 200دەن استام مەرزىمىدى باسلىم باسپادان شىعادى، مۇنىڭ نىشىندە از ۇلت تىلىندەگى گازەت 52 ُتۇرلى، مەرزىمىدى باسلىم 120 ُتۇرلى. شېنجياڭ رادىيو - تەلەۋىزيا ستانىياسىندا 4 تىلدە تەلە باعدار-لامالار، 5 تىلدە رادىيو باعدارلامالارى بار، «شېنجياڭ گازە-تى» 4 تىلدە باسپادان شىعادى، تىيانشان سايتى سىپاتتى ۋار دا-رەجەلى، ۋار ُتۇرلى پورتال سايتتارى كوپ ُتۇرلى ُتىل - جازۇمەن تارانىلادى. ساۋدا دۇكەنى، پوچتا - تەلەگراف، ەم-دەۋدەن قىزمەت وتەۇ، جول قاتىناسى بەلگىسى سىپاتتى قوعام-دىق، ەلۇمەتتىك سالالاردىڭ كەز كەلگەن جەرىنەن كوپ ُتىلدى، كوپ جازۇلى قولايلى قىزمەت وتەۋىدى كىزدەستىرۇ-گە بولادى.

ُبىلىم اۋ ۇقىقىن جايپاي قامتاماسىز ەتتى. ُبىلىم اۋ ۇقىعى ازاماتتار يىگىلىكتەنتەنن ۋارى مەملەكەت جۇزەگە اسۇىن قامتاماسىز ەتەتىن نەگىزگى ۇقىق - مۇددە. ورتالىق ۇكىمەت-تىلىڭ قولداۋىندا، شېنجياڭ ُتۇرلى شارالار قولدانىپ وقۇ - اعارتۇ سىتەرىن زور كۇشپەن دامىتىپ، وقۇ - اعارتۇدىڭ دامۇ جەتىستىكتەرىنەن ۋار ۇلت بۇقاراسىن اناعۇرلىم كوپ، اناعۇر-لىم ۋادىل يىگىلىكتەندىردى. 2020 - جىلى شېنجياڭدا مەكتەپكە دەيىنگى تارىيە بويىنشا بالاباقشاعا ُتۇسۇدىڭ جالپى مولشەرى 98.19%، 9 جىلدىق مىندەتتى وقۇ - اعارتۇدىڭ بەكەمدەلۇ مولشەرى 95.69%كە، ورتا مەكتەپ ساتىسىنداى جالپى وقۇعا ُتۇسۇ مولشەرى 98.87%كە جەتتى. وڭىنۇستىك شېنجياڭداى 4 ايماق - وىلىس بالاباقشادان ورتا مەكتەپكە دەيىن 15 جىل تەڭىن وقىتۇدى جولعا قويدى. بۇكىل شېنجياڭنىڭ بارلىق قىستاعىندا بالاباقشا بار ۋارى وندا تاڭغى اس پەن تۇسكى اس تەڭىن بەرىلەدى. وتباسىندا ەكونوميكالىق قىيىشلىعى بار وقۇ-شىلاردىڭ كومەكتەسۇگە تىيىستىلەرىنە بارنىشا كومەك بەرىلىپ، بىردە - ُبىر وقۇشىنىڭ وقۇسىز قالماۋىنا، وقۇدان قول ۇزبە-ۋىنە شىنايى كەپىلدىك ەتتى. اۋىل - قالاشىقتارداى جاناقاتتى مەكتەپ قۇرىلىسىن كۇشەيتىپ، شەت - شالعاي ەگىن، مال شارۋاشلىق رايوندارىنداى بالالاردىڭ وقۇعا ُتۇسۇى قىيىن بولۇ ماسەلىسەن شەشتى. وقۇ - اعارتۇعا ۇسىنىلەمدى ۇزدىك-سىز ارتتىرىپ، ادەتتەگى ەلۇمەتتىك مەجە ەسەپتەگى وقۇ - اعارتۇ قاراجاتىنا ۇسىنىلم 2020 - جىلى 101 مېلىيارد 800 مېلليون يۇانغا جەتتى، مۇنىڭ نىشىندە وقۇشىلارعا قارجىلاي كومەك بەرۇ قارجىسى 9 مېلليارد 131 مېلليون يۇان بولپ، ودان 6 مېلليون 663 مىڭ 400 ادام - رەت يىگىلىكتەندى.

رايون سىرتىنداى شېنجياڭ تولىق ورتا كلاسىن، ورتا دارەجە-لى كاسىپتىك كلاسىن اشىپ، 2020 - جىلغا دەيىن جىيىنى 160 مىڭ 200 وقۇشى تاربيەلەدى، مۇنىڭ نىشىندە از ۇلت وقۇ-شىلارى 138 مىڭ 500 بولسپ، %86.45تى ۇستادى. وسى زا-مانعى كاسىپتىك وقۇ - اعارتۇ جۇيەسى نەگىزىنەن قۇرىلى-دى، قازىر جوعارى دارەجەلى كاسىپتىك (ارناۋلى مامان-دىق) مەكتەپتەرىنەن 37سى، ورتا دارەجەلى كاسىپتىك مەك-تەپتەردەن 147سى بار، مۇنىڭ نىشىندە شېنجياڭداى ساپالى جوعارى دارەجەلى كاسىپتىك مەكتەپ 11، ورتا دارەجەلى كاسىپتىك مەكتەپ 11، مەملەكەت دارەجەلى ساپالى جوعارى دارەجەلى كاسىپتىك مەكتەپ 3. جوعارى دارەجەلى وقۇ - اعارتۇ جۇيەسى كۇن سايىن كەمەلدەندى، قازىر 56 ادەتتە-گى جوعارى مەكتەپ بار، 2020 - جىلغا دەيىن ادەتتەگى جوعارى مەكتەپتەردەن جالپى 2 مىلليون 115 مىڭ وقۇشى تاربيەلەندى، مۇنىڭ نىشىندە از ۇلت وقۇشىلارى 767 مىڭ، %36.3تى ۇستادى.

ەلۇمەتتىك مادەنىيەت بويىنشا قىزمەت وتەۇ دەڭگەيىن ۇزدىكىسز جوعارىلاتتى. شېنجياڭ وسى زامانى ەلۇمەتتىك ما-دەنىيەت بويىنشا قىزمەت وتەۇ جۇيەسىن جەدەل ورناتىپ، ەلۇمەتتىك مادەنىيەت بويىنشا قىزمەت وتەۇدىڭ بىرەكلەكلەن-ۋىن بەلسەنە ىلگەرىلەتىپ، مادەنىيەت وىنمەردىمەن قامداۋدى ۇزدىكىسز بايىتىپ، ۋار ۇلت بۇقاراسىنىڭ مادەنىيەت قاجەتىن ُونىمدى قاناعاتاندىردى. ورتالىق ۇكىمەتتىڭ زور كۇشپەن قولداۋىندا، شېنجياڭ رادىيو - تەلەۋىزيانى بارلىق قىستاقتارعا جەتكىزۇ يىنجەنەرياسى مەن تىكە تاراتۇ جاساندى سەرىگىن بارلىق وتباسىلارنا جەتكىزۇ يىنجەنەرياسى، aqipارات - باسپا ُسوز “شىعىس جەلى يىنجەنەرياسىن”، “اۋدان دارەجەلى مادەنىيەت سارايلىرىن، كىتاپخانالاردى جونەدۇ يىنجەنەرياسى”، “مادەنىيەت بىنغورماتسىيا بايلىغىنان تەڭ يىگىلىكتەنۇ يىنجەنەريا-سى”، “اۋىل - قالاشىق كەشەندى مادەنىيەت پۇنكتى يىنجەنەر-ياسى” سىپاتتى ُبىر قىدىرۇ مادەنىيەتتىك نەگىزدىك يىنجەنەريا-لاردى اققاردى. 2019 - جىلغا دەيىن شېنجياڭدا ەلۇمەتتىك كە-تاپخانا 112كە، مۇراجاي مەن ەسكەرتكىش ساراي 106عا، عىلم - تەخنىكا سارايى 29عا، اسەمەنەر سارايى 60قا، مادەنىيەت سارايى 130عا، اۋىل - قالاشىق كەشەندى مادەنىيەت پۇنكتى 1350كە جەتتى، ۋار دارەجەلى، ۋار ُتۇرلى رادىيو - تەلەۋىزيا ستانىسيا-لارىنان 102سى بولپ، رادىيو مەن تەلەۋىزيانىڭ جان سانىن قامتۇ مولشەرى جەكە - جەكە 98.68%كە جانە 98.85%كە جەتىپ، اۆتونومىيالى رايون، ايماق(وېلىس، قالا)، اۋدان (قالا، رايون)، اۋىل (قالاشىق، ُمالى)، قىستاق (ەلۇمەت-تىك اۋىماق) سىندى 5 دارەجەنى قامتىغان ەلۇمەتتىك مادەنىيەت سارايى، كىتاپخانا، مۇراجاي، اۋىل - قالاشىق قۇرىلمىلارى قوعامغا تەڭىن اشىلدى. بارلىق وتباسىلارنا رادىيو - تەلەۋىزيا جەتكىزۇ، اۋىل - قىستاقتاردا كىنو قويۇ، شارۋالار كىتاپ وقۇ ۇيىين جايپاي قامتۇ نەگىزىنەن جۇزە-گە اسىرىلىپ، نەگىزگى سانىنداى مادەنىيەت قېمىلدارىنىڭ مازمۇنى بايىپ، ُتۇرى مولايىدى. ادەبيەت - كوركەمەنەر جاسامپازدىعى ۇزدىكىسز كوركەيىپ، تاڭىداۋلى تۇنىدىلار بركەس - تىركەس جارىق كوردى. ۋار جىلى باسپادان شىققان گازەت - جۇرنال، كىتاپ، دىبىس - بەيىنە بۇيىمدا-رى مەن ەلەكتروندىق باسلىمدار 10 مىڭ تۇردەن اسسا، جىلىنا ورتا ەسەيىپەن 5000 بولىمەن استام تەلە فىلىم، قۇدرشاق فىلىم از ۇلت تىلىنە اۋدارىلىپ جاسالدى. يىتتەرنەت ۋار ۇلت بۇقاراسىنىڭ ۇيرەنەتىن، قىزمەت سىتەيتىن، تۇرمىس كەشىرتەنن جاڭا كەسىگىنىگە، ەلۇمەتتىك قىزمەت وتەۇگە قول جەتكىزەتىن جاڭا تۇعىرعا اينلاۇ ۇستىندە. 2020 - جىلى شېنجياڭدا 9318 سايت، 8 مىلليون 839 مىڭ تۇ-راقتى كەڭ جولاقىتى يىتتەرنەت جەلىسىن تۇتىنۇشى، 23 مىلليون 592 مىڭ جىلجىمالى يىتتەرنەت تۇتىنۇشىسى بولدى.

بەسىنىشى، قوعامدىق ۇقىق - مۇددەنىڭ قامتاماسىز ەتلىۋى

شېنجياڭ جالپى خالىقى حالتتى قامتيتىن قوعامدىق قامتاماسىز ەتۇ جۇيەسىن ورناتىپ، سالاماتتىقتى قامتاماسىز ەتۇ دەڭگەيىن ايتارلىقتاي جوعارىلاتىپ، توسىن تۇتۇلغان ەلۇمەتتىك دەنساۋ-لىق ساقتاۇ وقپىيالارنا توتەپ بەرۇ قابىلەتن كورنەكتى كۇ-شەيتىپ، قوعامدىق قۇتقارۇ - كومەكتەسۇدى دەر كەزىندە ُونىمدى جۇرگىزىپ، از ۇلتىتاردىڭ تۇتت ۇقىقىن پارمەندى قامتاماسىز ەتتى.

قوعامدىق قامتاماسىز ەتۇ سەرىپىنن ۇزدىكىسز ارتتىر-دى. شېنجياڭ زەينەتكەرلىك قامسىزداندىرۇى، مەدەۇ قامسىز-دان